

Engelen en de opmaat naar beleg van 1629

Over het beleg van de stad 's-Hertogenbosch in 1629 door "stedendwinger" Frederik Hendrik is enorm veel bekend en gepubliceerd. Ook de rol van Engelen komt daarbij regelmatig aan de orde, met name vanwege de plaatsing van 23 water- en twee windmolens in de directe nabijheid van het dorp. In dit artikel willen we wat nader ingaan op de rol en betekenis die het dorp gedurende de Tachtigjarige Oorlog speelde. Daaruit zal duidelijk worden dat Engelen strategisch gezien een cruciale betekenis had bij het uiteindelijk succesvol onderwerpen van de Spaanse troepen binnen de vesting 's-Hertogenbosch. Maar om dit te kunnen aantonen moeten we onze blik eerst op een nog veel verder terug liggend verleden werpen, en wel op het einde van de twaalfde eeuw.

Afb. 1 Kaart van het dorp Engelen uit het derde kwart van de achttiende eeuw. De schans van Engelen, waar al in de veertiende eeuw een blokhuis aanwezig was, is duidelijk herkenbaar. Brabant Collectie Bibliotheek Universiteit Tilburg

Omstreeks 1185 werd door Hendrik I van Brabant de stad 's-Hertogenbosch gesticht. Het ten noordwesten van de nieuwe stad gelegen dorp Engelen was al veel ouder: archeologisch onderzoek heeft aangetoond dat er vanaf de Romeinse tijd sprake is van een min of meer continue bewoning, terwijl ook van nog veel vroegere perioden sporen zijn aangetroffen. Het dorp was gelegen op een natuurlijke oeverwal of zandrug aan de rivier de Dieze, die iets noordelijker uitmondde in de Maas. Door de stichting van de stad 's-Hertogenbosch verkreeg Engelen ook een strategisch belang voor het hertogdom Brabant. Immers, een voorpost te Engelen vlak bij de Maas zou het meest noordelijke deel van het hertogdom beter kunnen beschermen. Vanuit dit gebied kon namelijk de scheepvaart van de Dieze naar de Maas en vice versa worden beheerst. Dat was natuurlijk van groot belang voor de handel op de nieuwe stad 's-

Hertogenbosch. Bovendien had men via de Dieze bij Engelen controle over de afwatering van de gehele Meierij.

Graaf van Holland

De stichting van 's-Hertogenbosch wekte echter ook de belangstelling van de graaf van Holland voor dit gebied. Naast Brabant en Holland aasde bovendien Gelre op gronden van en rond Engelen. De verhoudingen tussen deze drie grootmachten werden er niet beter op toen in 1202 een Hollands-Gelderse aanval op 's-Hertogenbosch plaatsvond. De geschiedenis van Engelen – gelegen in dit zo strategische gebied – zou daardoor gaandeweg in het teken komen te staan van de pogingen van diverse machtige heren om dit gebied onder hun heerschappij te brengen. Uiteindelijk zou de graaf van Holland aan het langste eind trekken.

Hoe kwam het zover dat een typisch Brabants dorp als Engelen onder Hollands gezag kwam? Dat zat zo: toen op 5 december 1355 hertog Jan III van Brabant overleed, ontbrandde er een heftige strijd om de erfopvolging. De partijen stonden lijnrecht tegenover elkaar en een oplossing leek niet in zicht. Willem V, graaf van Holland, bood aan om in de kwestie te bemiddelen, maar verlangde daarvoor dan wel als loon het Land van Heusden. Omdat de Brabantse situatie volstrekt hopeloos was, zag men geen andere mogelijkheid dan aan deze eis van Holland toe te geven en ergens tussen 13 oktober 1356 en 24 juni 1357 ging het gehele Land van Heusden, inclusief Diezedorp Engelen, over op het graafschap Holland. En zo zou de situatie blijven tot 1814. Het zal de graaf van Holland mede aanleiding hebben gegeven om precies op de plaats waar de Bossche sloot in de Dieze uitmondde een zogenaamd blokhuis te doen bouwen. Het is deze locatie die later bekend zou worden als de Engelschans (afb. 1). Het blokhuis vervulde onder andere in 1397 een belangrijke functie, omdat de bezetting ervan toen verhinderde dat een in de nabijheid gelegen windmolen door Gelderse troepen in brand werd gestoken. Het blokhuis diende in eerste instantie als wegversperring: controleren, intimideren en afpersen van weggebruikers waren het hoofddoel! Dieze en Bossche sloot vormden daarbij de grens tussen Holland en Brabant, zodat we het blokhuis ook als een soort van grenspost mogen beschouwen. De bouw van het blokhuis benadrukte dus nog eens extra de strategische ligging van Diezedorp Engelen. En grensplaatsen onder vinden vaak als eerste de gevolgen van onrust en schermutselingen als gevolg van acties door grotere machten die ter plekke hun domi-

nantie willen tonen en bevestigen. Zo ondernam Maarten van Rossem tijdens de zogenaamde Gelderse Oorlogen omstreeks de eeuwwisseling van 1500 vele strooptochten, waaronder ook te Engelen. De eerste keer dat het dorp daarmee te maken kreeg was eind januari 1505, toen de over de Maas getrokken Gelderse troepen het dorp voor een groot deel in de as legden. En in januari 1512 was het nogmaals raak: wat zeven jaar eerder nog overeind was gebleven of sinds die tijd weer was opgebouwd, werd door verwoestende vlammen verteerd. Dat het inmiddels in verval geraakte blokhuis in 1513 weer in de Bossche stadsrekeningen opduikt zal hier wel verband mee houden. Op

vijand en als machtige stad nam 's-Hertogenbosch het voortouw om het blokhuis in parate stelling te brengen. Het belang van de scheepvaart op de Dieze voor de stad zal daarbij een doorslaggevende rol hebben gespeeld.

Geloofsstrijd

In 1566 ontwaren we in Engelen de eerste tekenen van de geloofsstrijd en als gevolg daarvan vluchtte menig stokebrand uit de hertogstad naar het over de Bossche sloot gelegen Hollandse grensdorp. Verbittering over hoge belastingen en het verlies van vrijheden voor de gilden speelden daarbij een grote rol, hetgeen uiteindelijk leidde tot het zo be-

Afb. 2 Het zogenaamde Schermersoproer in 's-Hertogenbosch van 1 juli 1579. Dit vormde de directe aanleiding om de schans van Engelen op te werpen.

Collectie Noordbrabants Museum, 's-Hertogenbosch

5 maart van dat jaar werd namelijk vanuit 's-Hertogenbosch een bode naar de commandanten van de ruitery in Veghel en de Langstraat gezonden met de schriftelijke opdracht 'terstont tot Engelen te comenen ende tblockhuys op te slaen'. Holland en Brabant vormden op dat moment onderdeel van een personele unie onder de Bourgondiërs, waardoor de onderlinge grensconflicten bij Engelen wat minder prominent speelden. Nu was Gelre de gemeenschappelijke

roemd geworden Schermersoproer van 1 juli 1579 (afb. 2). Onder de Bossche bevolking braken toen bloedige rellen uit die uiteindelijk maar liefst 40 doden en 120 gewonden opleverden. In paniek vluchtten de protestanten de stad uit en als verdediging tegen de opstandelingen maakte de Spaanse legerleider Claude de Berlaymont, heer van Haultepenne, een aanvang met het opwerpen van de Engelschans. 's-Hertogenbosch was daarmee

definitief Spaans geworden en vele handelaren en welgestelden zochten in noordelijker streken een veilig heenkomen, daarmee de basis leggend voor de Gouden zeventiende eeuw van het gewest Holland. Heusden was al in 1577 Staats geworden terwijl 's-Hertogenbosch tot 1629 een zeer loyaal onderdaan van de Spaanse koning bleef. Engelen lag precies tussen deze beide belangrijke steden in

en zou daardoor de gevolgen van de onafwendbare geloofsstrijd zeer nadrukkelijk ondervinden. Van Heurn geeft een treffende beschrijving van de situatie in dit grensgebied. Daaruit blijkt dat het in de jaren 1578 en 1579 te Engelen wemelde van krijgsvolk in Spaanse dienst. Engelen raakte voor een groot deel ontvolkt. Zoals opgemerkt was al direct bij de eerste schermutselingen in 1579 uit vrees voor een aanval uit Holland, onder leiding van Haultepenne een aanvang gemaakt met het opwerpen van een versterkte schans op de plaats waar voorheen het blokhuus had gestaan, dus daar waar ook tegenwoordig nog de Bossche Sloot uitmondt in de Dieze. De schans was zeer strategisch gelegen. De Staatse troepen zouden er de jaren daarna dan ook alles aan doen die lastige Spanjaarden uit de schans te verjagen. Al meteen in 1580 en 1581 werd de schans belegerd door Philips von Hohenlohe zu Langenburg, schoonzoon van prins Willem van

Afb. 3 Portret van Philips von Hohenlohe zu Langenburg door Jan Anthonisz van Ravensteyn. Het was Von Hohenlohe die de slag om Engelen in 1587 in Staats voordeel besliste. Rijksmuseum Amsterdam

Oranje (afb. 3). Iljings liet het Bossche stadsbestuur de schans voorzien van 'buspoeder ter somme toe van 144 gul.' en de versterking bleef vooralsnog in Spaanse handen. In 1584 werd de schans geïnspecteerd door enkele Bossche gedeputeerden en de kanselier van Brabant. Het is tekenend voor het belang van de schans midden in het zo belangrijke frontgebied. Desondanks slaagde Philips von Hohenlohe er twee jaar later in de schans in te nemen, waardoor de scheepvaart van en op 's-Hertogenbosch tijdelijk ernstig werd belemmerd. Het was er de stad dus alles aan gelegen de schans zo spoedig mogelijk weer te ontzetten en korte tijd later werden de Staatse troepen van Von Hohenlohe inderdaad uit de schans en daarmee uit het dorp Engelen verdreven.

Rob Gruben

wordt vervolgd

Column

De rekentoets voor Engelen- en Bokhovenaren bestaat uit twee redactie- of verhaaltjessommen en deze zijn weer opgesplitst in tweeën. Doe uw best en vrees niet te falen! Bij de beoordeling wordt dit jubeljaar een speciale norm gehanteerd: geïnspireerd door de onlangs bekend gemaakte nieuwe regeringsdefinitie van wat voldoende en onvoldoende is zullen, om te voorkomen dat te weinig mensen cum laude slagen voor deze toets, alle antwoorden die apert fout zijn goed worden gerekend. Dus: geen zorgen als u niet snapt wat er staat! Antwoord gerust, zelfs als er een getal wordt gevraagd, kom kommer, want ook spellingsfouten zijn toegestaan. Daar gaat ie dan.

1 a. Wij leven in het jaar onzes Heren 2015. 1200 jaar geleden werd voor het eerst gewag gemaakt van een plaats genaamd Angrisa. Noteer het laatste jaar, waarvan gezegd kan worden dat Angrisa voor zover bekend toen nog nooit genoemd was in een schriftelijke bron.

1 b. In welk jaar zal gevierd kunnen worden dat het 1200 jaar geleden is dat Engelen-1200-jaar voor het eerst werd gevierd? Nou dat was niet zo moeilijk, toch? Klaar voor vraag 2? Die is van andere orde!

2 a. In 1587 werd er bij Engelen een slag uitgevochten. Uit hoeveel cijfers bestaat 1587?

2 b. Tel de cijfers waaruit het jaartal 1587 bestaat bij elkaar op. De uitkomst heeft betrekking op een kaartspel dat bij de deelnemers van de slag bij Engelen hoogstwaarschijnlijk nog niet bekend was. Welk kaartspel wordt hier bedoeld?

Zo, dat was het. Doel? Een slagingspercentage van 1200:12 %. Daarom voor de zekerheid nog twee bonusvragen, dus kunt u nu alsnog uw slag slaan.

B a. Heeft Hohenlohe er bij Engelen maar een slag naar geslagen?

B b. Hebt u al gehoord van het Klein Polderkepad?

Wilton Desmense

Op zoek naar.....?

Na de capitulatie van Nederland in 1940 werd het leger ontmanteld. Dit had tot gevolg dat de werkloosheid, die er al was, groeide met de mensen, die een baan hadden binnen defensie.

Om de werkloosheid te bestrijden had de overheid voor de oorlog de Werkverschaffing ingevoerd. Men ging in ploegen ongeschoold werk verrichten. Het loon was zeer karig, maar als je weigerde om je te melden dan was je op de armenzorg aangewezen.

In 1940 richtte de Duitsers de Nederlandse Arbeidsdienst (NAD) op, waar de Werkverschaffing in werd opgenomen en was toegankelijk voor mannen en vrouwen. Aanvankelijk was de NAD vrijwillig. Maar al gauw bleek dat daar veel te weinig mannen en vrouwen zich aanmeldde. In

1942 werd de ongewapende dienstplicht ingevoerd en gold voor vrouwen en mannen tussen de 18 en 23 jaar. Deze dienstplicht duurde zes maanden. In de propaganda werden dit verkocht als onmisbare hulp aan de wederopbouw van Nederland. In feite werd men op militaire wijze gedruild en klaar gemaakt om aan het oostfront tankwallen en loopgraven aan te leggen. Na de zes maanden kon men een kontrakt tekenen, hetgeen in bijna alle gevallen werd geweigerd om daadwerkelijk naar het oostfront te worden uitgezonden. Na de nodige intimidatie die vaak gepaard ging met rake klappen, kon de weigeraar naar huis.

Wij zijn op zoek naar Engelenaren, die in de oorlog ook zijn opgeroepen om "ongewapend dienst te doen". Mogelijk zijn de betrokkenen intussen overleden, maar weet u zich nog het nodige uit overleveringen te herinneren en heeft u misschien nog een foto met de arbeidsman/vrouw.

Frans Lucas

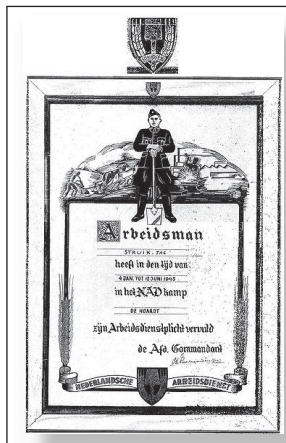
Bureau Engelen 1894

Adrianus Gijsbertus Geerts werd geboren in Empel op 24 maart 1865 en overleed in 's-Hertogenbosch op 20 april 1939. Van oorsprong was hij timmerman. In Militaire dienst was hij korporaal bij de Infanterie te 's-Hertogenbosch. Vervolgens werd hij agent van politie en van 1894 tot 1898 onbezoldigd rijksveldwachter van de gemeente Engelen.

Hij trad in 1898 in dienst bij de Bossche gevangenis als gevangenvaarder en vertrok uit Engelen. Tijdens zijn aanstelling als veldwachter in Engelen maakte hij talloze proces verbaalen op. Ze zijn kleurrijk geschreven en geven een beeld van het dagelijks leven. In 'Bureau Engelen' laten we veldwachter Geerts graag aan het woord.

Op heden den elfden januari 1800 vier en negentig des avonds omstreeks half tien ure werd aan mij Adrianus Gijsbertus Geerts gemeente en onbezoldigd rijksveldwachter der gemeente Engelen, mede gedeeld dat Lambertus Schoenhik oud 36 jare van beroep timmerman en herbergier wonende te Engelen eene verloting van een konijn in zijn herberglokaal had gehouden zonder vergunning door of namens de burgemeester verleend.

Ik heb op last van den Heer Burgemeester een onderzoek ingesteld en als getuige gehoord: 1. Adrianus Herdem oud 40 jaren van beroep passementwerker wonende te Engelen. 2. Johanna Deckers oud 40 jaren huisvrouw van Cornelis Roeters zonder beroep wonende te Bokhoven die mij beiden des gevraagd gelijkkluidend verklaarde dat Schoenhik voornoemd eene verloting van een konijn in zijn herberglokaal had gehouden van elf loten tegen vijf cent per lot en dat het konijn bij die gehoudene loting is ten deel gevallen aan Willem Koops. De beklaagde door mij gehoord verklaarde dat hij die verloting in zijn herberg had gehouden doch niet wist dat hij voor een verloting van zoo weinig waarde een vergunning moest hebben terwijl hij die dan ook niet had gevraagd of verkregen. En ik hiervan opgemaakt dit proces-verbaal op den eed gedaan bij de aanvang mijner bediening.

Van het bestuur

Ledenvergadering donderdag 12 maart.

Het is al weer de vijfde ledenvergadering sinds de oprichting van Angrisa. We krijgen langzamerhand steeds meer bekendheid en het ledental groeit gestadig. Men weet ons steeds vaker te vinden met verhalen, foto's en documenten.

Naast de financiële verantwoording kunt u een nieuwe voorzitter kiezen of de huidige herbenoemen. Ook houdt de voorgenomen aanpassing bij de protestantse kerk de "Angrisaanse gemoederen" bezig. Tijd voor een gesprek hierover met de leden.

Aanvang vergadering: 19.30u.

Gevolgd door lezing

Na de vergadering zal Jac. Biemans, medewerker Educatie en PR van het Stadsarchief van 's-Hertogenbosch, een lezing geven over de beeldredactie van boeken met als titel 'Een boek in beeld - Beeld in een boek'. Op een van zijn zoektochten als beeldredacteur ontdekt hij bijzondere tekeningen. Deze zijn van een Zwitserse officier, August von Bonstetten was van 1815-1820 gelegeerd in 's-Hertogenbosch. Zijn meestal geaquarelleerde tekeningen en potlood schetsen blijken zo treffend en gedetailleerd dat ze nu van onschatbare waarde zijn. Ze geven een beeld van 's-Hertogenbosch en het dagelijks leven, die bijna fotografisch is te noemen.

Bijzonder is dat August ook in Engelen enige tekeningen heeft gemaakt. Jac. Biemans neemt ons mee op een spannend avontuur van de ontdekking, de zoektocht en de verbazing, maar laat ons uiteraard de Engelse tekeningen zien.

Aanvang lezing: 20.30u.

toegang leden Angrisa, gratis.

Niet leden: €3,50 incl koffie of thee.

Angrisa

HEEMKUNDEKRING ENGELN

Secretariaat

Sint Lambertusstraat 17

5221 BB Engelen

E info@angrisa.nl

I www.angrisa.nl